

L'institut Gabriel Ferrater de Reus

Notes sobre la recuperació de l'antic Col·legi del Roser

Façana principal durant les obres

L'origen de la meua intervenció en la recuperació de l'antic Col·legi de la Sagrada Família de Reus per a un nou centre docent es remunta a l'any 1992, quan en Josep Benedito em demana d'actuar-hi per tal d'ubicar-hi la nova Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials de la recent creada Universitat Rovira i Virgili.

Atès que llavors la meua col·laboració en el projecte i la direcció de l'Illa Diagonal em suposava molta dedicació, i davant la magnitud i la transcendència que per a mi tenia un projecte com el d'una facultat, però també sense voler deixar passar una ocasió com aquesta i a la meua ciutat, vaig recórrer a l'amic Pau Pérez per si podia col·laborar en un encàrrec tan atractiu.

Com s'ha vist, la resposta fou tan entusiasta que des de llavors ho hem continuat fent en diferents projectes.

Tanmateix, l'avantprojecte presentat finalment no es va poder dur a bon terme atesa la migradesa dels terrenys de què hom disposava; i, per sort, la visió de futur de les autoritats municipals i de la Universitat foren decisives a l'hora de reconduir el projecte cap al nou Campus de Bellisens, el qual vàrem planificar i urbanitzar des de zero fins a culminar amb la construcció de la nova facultat i la recuperació del Mas Vila de Barberà com a deganat.

Al cap d'un parell d'anys, i en ple procés de malifetes al col·legi del Roser de la carretera de Montblanc, el company Santi Delàs del Departament d'Ensenyament em va consultar sobre la viabilitat real de recuperar-lo com a nou centre d'ensenyament secundari, ja que des d'algun sector se li volia fer veure que el millor era enderrocar-lo i fer-ne un de nou. Mentrestant, els debats a nivell local respecte de la reforma del mapa escolar eren constants i tenien l'objectiu de convèncer la Generalitat de la construcció d'un nou IES: el que havia de ser el Reus VII; per això calia donar una resposta immediata.

El meu informe positiu, valorant l'arquitectura tant de la mateixa capella del Roser com de la construïda al seu voltant per l'arquitecte Adell els anys cinquanta conformant una imatge entranyable per a molts reusencs, tot i respondre plenament a l'època de la dictadura, va fer que finalment el Departament es decidís a ubicar-hi el Reus III, el qual ja estava funcionant feia anys prop de la Boca de la Mina, però ampliant-ne les seves línies educatives fins a assolir un IES 5/3+2, és a dir, un institut d'ensenyament secundari per a cinc línies d'ESO i 3 línies de batxillerat, més dues aules complementàries. Es tractaria d'un centre per a uns 800 alumnes, el més gran que hem projectat a banda de la facultat esmentada, que era gairebé per a 2.000 alumnes.

El setembre de 1995, el Consell Escolar Municipal, davant la proposta ja estudiada pel Departament, va prendre finalment la decisió de no enderrocar l'edificació i recuperar-la per a un institut que, per acord del claustre, s'anomenaria Gabriel Ferrater, en homenatge al gran poeta reusenc.

Ressenya històrica de l'edifici per recuperar

El 1954 es posava la primera pedra del que havia de ser un *Colegio menor* amb internat, el més gran per construir a l'Estat, i adscrit a l'Institut Gaudí de Reus.

Per arribar a aquesta data, a mitjan 1950, amb la fundació del Patronat de l'Obra Salesiana, ja s'havia assolit la cessió al *Ministerio de Educación Nacional* dels terrenys municipals que envoltaven l'ermita del Roser, la d'una part dels terrenys del forn del Llevat situats just al seu darrere fins arribar al projectat carrer Alcalde Segimón i la de la mateixa capella, que se cedia per part de l'arquebisbe Arriba y Castro, amb la condició que s'hi continués celebrant el culte com fins aleshores.

També es disposava del projecte redactat per Francesc de Paula Adell (Riudecanyes 1909 –Barcelona 1979), un arquitecte del mateix *Ministerio* però amb fortes arrels a Reus, que va construir diverses obres emblemàtiques a la ciutat, pròpies o amb la col·laboració d'Antoni Sardà. L'octubre de 1957, tot i no haver acabat del tot les obres adjudicades a l'empresa local Hermanos Llevat, que encara van durar fins a la seva inauguració al maig de 1960, es va posar en funcionament el col·legi, confiat als Pares Salesians, que s'hi van quedar fins al 1971, en què el van abandonar per no poder assolir els estudis de formació professional, entre altres raons supralocals.

Fou llavors quan Àngela Pujol, directora de l'Institut Gaudí, va fer les gestions oportunes per convèncer els Pares de la Sagrada Família, amb llarga tradició docent a Reus, perquè se'n fessin càrrec i s'hi establissin. El 1973 van aconseguir independitzar-se, tant de l'Institut Gaudí com del col·legi nacional Rubió i Ors i, tot i assolir un gran arrelament, finalment el van abandonar el 1991 per diversos desacords amb l'Ajuntament, després d'haver construït un nou centre amb recursos propis a l'avinguda del Pare Manyanet.

Durant la seva estada, s'havien dut a terme diversos reforços estructurals i s'havia cobert un dels patis interiors per situar-hi el gimnàs.

És llavors, l'any 1995, que després d'uns anys de complet abandonament, comencen les nostres intervencions fins a la seva recuperació actual.

El projecte d'intervenció

A grans trets, estructuraré els comentaris partint de tres intervencions prou diferenciades: la urbanització exterior, la de la mateixa ampliació i les de recuperació del conjunt arquitectònic ja existent.

• La urbanització exterior

Exteriorment, preteniem ordenar els diferents patis de jocs que envoltaven l'edifici. Per això es van disposar les dues pistes de joc centrades a la façana cap a la carretera i es van envoltar amb una trama d'arbret de fulla caduca, passant-la fins i tot pel nou aparcament de professors, situat a la banda nord. Així es va canviar completament la imatge del gran paviment saturat de pistes de joc que s'oferia fins a l'inici de les obres. L'ampliació del pati de jocs pel costat sud en uns mil metres quadrats va millorar també sensiblement la fisonomia des dels nous jutjats.

• L'ampliació

Sens dubte, l'ampliació del centre existent era necessària per assolir el programa d'un IES 5/3. La vàrem plantejar per la banda de ponent, fins a arribar a l'alineació del carrer Alcalde Segimón, atès que era la més sensata, i perquè només suposava l'enderroc de l'ala més baixa destinada antigament a serveis ja obsolets.

Foto antiga de la capella del Roser abans de la construcció del Col·legi menor.

Al contrari d'algunes opcions més contemporànies, ens vàrem decidir finalment per una transició molt poc acusada entre allò vell i allò nou; vam mantenir la mateixa altura de coronament, el mateix ritme i la mateixa proporció dels buits de finestrals i el mateix estucat. Únicament vam deixar de fer els medallons de totxo vist projectats per Adell a les agulles entre finestres i vam disposar una coberta plana invertida en lloc de teulades, fet que en certa mesura posava en evidència el cos ampliat i permetia una bona visió dels frontons clàssics amb els quals es remataven les dues ales laterals.

Pel que fa a les plantes, també es va pretendre donar continuïtat al clar esquema d'aula-passadís i per això es va allargar fins a la nova façana posterior mantenint la mateixa secció. A la part central es van anar disposant les aules especials a les dues plantes superiors i els tallers i laboratoris a la planta baixa, comunicant-se per un passadís il·luminat per quatre patis que a la vegada completaven la il·luminació natural d'aquestes aules.

Dues escales «protegides» situades al fons dels dos grans patis que envolten la capella del Roser permetien l'evacuació de l'ampliació esmentada i complementaven les dues escales ja existents als extrems oposats.

• La recuperació de l'edifici existent

La capella del Roser

Es tracta d'una capella d'estil renaixentista bastida entre els segles XVI i XVII, lleugerament anterior al santuari de Misericòrdia, però de dimensions semblants i amb les voltes de més llum encara. Històricament havia servit de culte inicialment a Sant Roc i després a la verge del Roser, lligada sempre a un llatzeret per als malalts de pesta, condició molt normal en aquells temps. Posteriorment, al seu voltant s'hi va disposar el cementiri fins al seu trasllat al lloc actual a finals del segle XIX.

Possiblement cometent un error històric —atès que la seva alta qualitat arquitectònica hauria merescut mantenir-la aïllada i envoltada d'un parc— el cas és que, com he esmentat al principi, l'any 1950 es va decidir construir un col·legi menor amb residència per a estudiants d'ensenyament secundari seguint el projecte de l'arquitecte Adell. Bàsicament, el seu plantejament era envoltar la capella amb quatre ales destinades a aules, dormitoris i serveis, i crear així un pati a cada costat que permetés il·luminar el passadís de distribució i la mateixa capella del Roser. L'ala nord sobresortia de la resta pel fet d'incloure un teatre amb amfiteatre, apte per a sis-centes persones, el qual havia arribat amb prou bon estat fins a l'abandonament del centre.

D'aquesta manera, la capella va perdre les seves façanes originals i restava en segon terme, com el cor del col·legi. Ara la importància es donava a la façana principal, a la qual dins un estil clàssic d'ordre toscà s'incorporaven elements històrics com la portalada de l'atri i els escuts dels frontons, procedents dels antics quarters de cavalleria enrunats feia pocs anys.

El nostre projecte pretenia respectar al màxim el projecte d'Adell, perquè els usos finals tampoc no havien canviat tant i perquè, com ja hem esmentat, es volia mantenir una imatge prou identificada a nivell urbà. Per això pràcticament només es van restaurar les tres façanes no afectades per l'ampliació posterior i es va actuar a l'interior. L'actuació més important va ser la transformació del teatre en sala de gimnàstica apta per a actuacions teatrals i actes diversos, i la de la capella del Roser, a la nova biblioteca del centre o del barri, una vegada dessacralitzada. Per reconvertir el teatre, es va rebaixar tot el nivell de la platea per tal d'assolir més altura lliure sota l'amfiteatre i es van disposar els vestuaris sota l'escenari. També es va obrir una gran llumera al sostre que es podia enfosquir lleugerament per permetre determinades actuacions teatrals. A la capella, les actuacions van ser encara més importants: es va igualar tot el paviment a un sol nivell i es va acabar amb lloses de pedra de Sènia polida. Es va enderrocar l'antiga sagristia que envaïa un dels patis laterals, refent la capella de la drete de l'absis amb una nova volta de creuària com l'existent a l'altre costat. També es va fer una escala nova fins al cor, destinat ara a hemeroteca. Respectant les pintures de la cúpula que algun historiador atribueix a Flaugier, es va pintar tot l'espai de blanc, i va assolir una lluminositat que havia perdut feia anys amb l'afegit de diferents pintures murals religioses ja invisibles.

Unes instal·lacions especials que inclouen climatització permeten ara la seva utilització com a sala de lectura d'una biblioteca possiblement infrutilitzada.

Equip redactor del projecte:

Anton Pàmies, Pau Pérez i Anton Banús, arquitectes; Josep Canela, arquitecte col·laborador en l'aixecament de plànols; Jesús Álvarez, arquitecte tècnic; PROENAR, enginyeria d'estructures; i LERSO, enginyeria d'instal·lacions. Equip tècnic director: Anton Pàmies, arquitecte; Jesús Álvarez, arquitecte tècnic; LERSO, enginyers; PROENAR, estructures. Empresa contractista: Obras y Servicios Hispania (OSHS); cap d'obra, Roberto García. Seguiment tècnic per part del Departament d'Ensenyament: J. M. Compte i J. M. Vilella, arquitectes tècnics. Empresa de control de qualitat: COTCA S. A.

Bibliografia: *Història a l'entorn de l'ermita de la Mare de Déu del Roser de Reus (del s. XVI al XIX)*, autora: M. Carme Bernal i Mir - editat l'abril de 2003.

Façana de l'ala sud amb l'ampliació

Aspecte dels patis interiors de l'ampliació

Interior de la capella del Roser, transformada en biblioteca (durant les obres del 1997 i una vegada acabades, el 1998).

La nova sala de gimnàstica (amb claraboia) i un aspecte de l'antic teatre durant les obres de transformació

A la resta de les ales, les actuacions van ser molt respectuoses i es van mantenir els mateixos finestrals i crugies adequant el programa a les superfícies disponibles. Així, a la planta baixa, es va tancar l'atri amb unes vidrieres i es va obtenir un ampli vestíbul; a la seva dreta s'hi va agrupar l'administració del centre i a l'esquerra, tots els departaments. A l'ala sud s'hi van aplegar les aules de batxillerat i a l'ala nord, les d'ensenyament obligatori.

Per últim, els patis dels costats de l'antiga capella es van buidar i regularitzar com devien estar al principi, es van fer accessibles i es van urbanitzar amb escocells lineals i uns pollancres.

• Alguns aspectes sobre la construcció

L'estructura

A la part existent es van respectar les parets de càrrega i els forjats de biguetes, els quals es van reforçar amb perfils d'acer laminat sota els nous falsos sostres. També es van mantenir els cavalls prefabricats de formigó armat per a la formació de les cobertes de les tres ales i del teatre i es van substituir els de fusta en mal estat de la coberta de la capella per uns de metàl·lics. En l'ampliació es va plantejar una estructura porticada metàl·lica i uns forjats a base de lloses alveolars per cobrir les grans llums de 10 a 12 m.

Les cobertes

A la part existent es van mantenir les teulades aprofitant els cavalls de formigó però es van refer disposant corretges de xapa i plaques de

fibrociment i teula ceràmica per alleugerir al màxim. En tota l'ampliació es va disposar una coberta plana invertida acabada amb grava i es van cobrir els patis interiors amb vidre laminat.

Els tancaments exteriors

Es va continuar utilitzant la fàbrica de totxo revestida amb morter de calç tipus Texcal, amb cambres d'aire i aïllament de poliestirè. Les fusteries exteriors són de perfil·leria d'alumini oxilacat en blanc i els vidres, amb cambra aïllant i laminats en els casos necessaris.

Falsos sostres

Es van disposar falsos sostres a totes les dependències de tipus registrable amb planxes de llana de roca i amb les lluminàries fluorescentes encastades.

Paviments

Per la seva lleugeresa es va escollir per regla general un paviment de ceràmica tipus porcellànic amb acabat polimeritzat. Únicament es va exceptuar el vestíbul d'accés i tota l'antiga capella, on es van disposar lloses de pedra de Sénia polida, com també la sala de gimnàstica on era obligat disposar un paviment flexible de PVC.

Instal·lacions

Malgrat les recomanacions contràries del Departament, la casuística de l'edifici justificava que la majoria d'aquestes es disposessin sota falsos sostres fàcilment registrables. Les instal·lacions d'il·luminació es van resoldre en la seva majoria amb lluminàries fluorescentes encastades o suspeses, exceptuant només els

Estructura metàl·lica de l'ampliació projectada una banda posterior

Fotos: Anton Pàmies

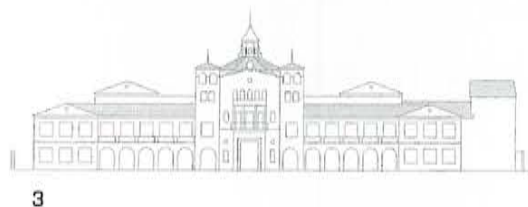
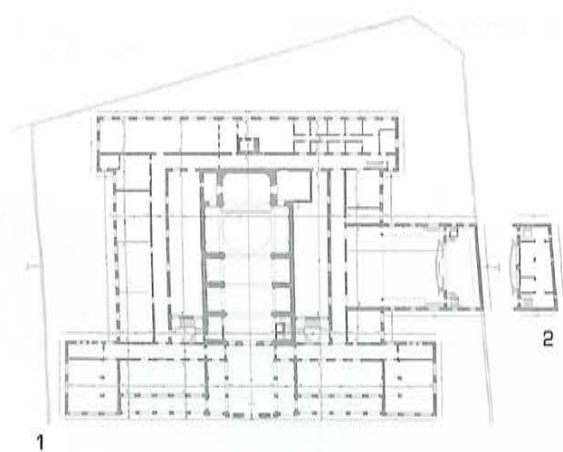
projectors espectaculars instal·lats de manera indirecta a l'antiga capella i al vestíbul.

La sala de gimnàstica i la gran biblioteca gaudeixen de climatització per fan coils murals. A la resta de dependències només es va instal·lar una calefacció convencional amb radiadors d'aigua.

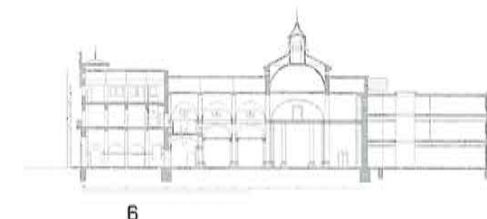
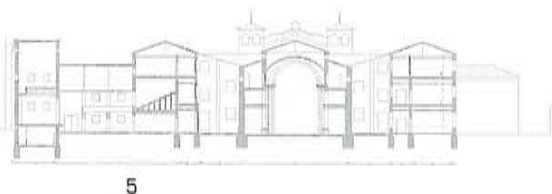
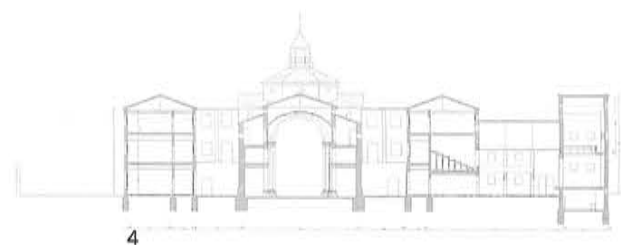
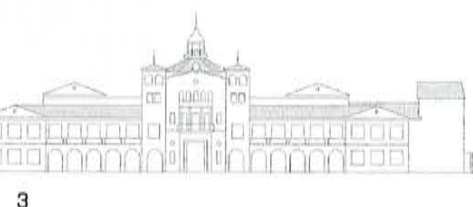
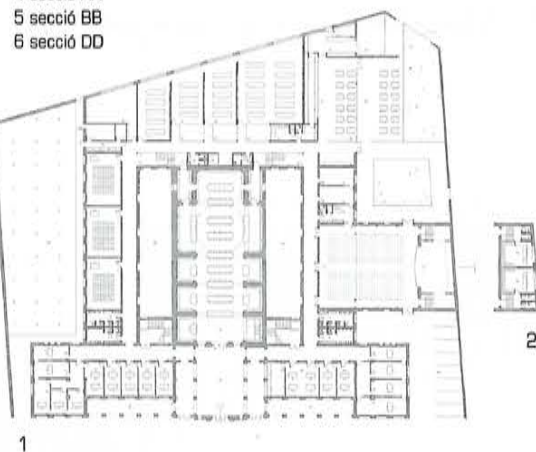
Pel que fa a les instal·lacions d'informàtica, per primera vegada i a banda de les mateixes aules, ja es va poder fer una instal·lació de veu i dades almenys a tots els departaments de professors.

Anton Pàmies Martorell, arquitecte

Estat actual
1 Planta baixa
2 Planta semi-soterrani
3 Façana principal sud

Estat modificat
1 Planta baixa
2 Planta semi-soterrani
3 Façana principal sud
4 secció AA
5 secció BB
6 secció DD

El nou IES Gabriel Ferrater i Soler

Aquest curs 2003-2004 ja no tenim a l'institut cap dels alumnes que van començar els estudis a l'antiga seu de l'IES Gabriel Ferrater i Soler, l'edifici de la partida del Coubit. Cap alumne no enyora l'antiga ruta del Pere Mata amb l'autobús tot deturant-se per l'estretíssim pontet, ni la piuladissa dels ocells al voltant de les finestres, ni les passejades a la Boca de la Mina. Tampoc l'entorn ple d'oliveres amb un cel aclaparador que envoltava les muntanyes i les unia amb el mar, tan proper.

Ara, els sis anys d'ús de l'edifici que envolta la històrica ermita de la carretera de Montblanc, sàviament projectat l'any 1996 pels arquitectes Anton Pàmies Martorell i Pau Pérez Jové, amb la col·laboració d'Antoni Banús, i construït sota la direcció del primer, ens permetem reflexionar sobre les aportacions fetes en aquesta edificació que, de manera curiosa, resulta estimada i recordada per tot aquell qui n'ha esdevingut usuari en alguna de les diverses etapes del seu funcionament des de finals de la dècada dels cinquanta.

En conjunt, la remodelació va respectar l'estructura primera, ja de tres plantes i amb generosos passadissos que, comunicats amb els claustres, ordenaven les aules lateralment.

Tanmateix, al costat de muntanya la intervenció ha estat molt innovadora. On antigament els hermanos tenien les cuines i el menjador en planta

baixa, ara s'hi apleguen els laboratoris, les aules-taller, les d'informàtica i en general totes les aules especials i les tutories; i això s'ha dut a terme a les tres plantes. És en aquesta zona on llueixen les vidrieres que tanquen els patis interiors que, com pous de llum, travessen les tres plantes. D'una banda aporten lluminositat, i de l'altra, la seva transparència permet la comunicació visual entre els tres nivells. També cal destacar la instal·lació de làmines metàl·liques, a manera de persianes, a quasi la totalitat dels finestrals de l'edifici, la qual cosa és molt apreciada pels alumnes, ja que consideren que aquestes làmines recullen molt bé la llum natural i la projecten cap a l'interior de cada espai.

Una aportació de la qual s'està traient molt profit és la cafeteria-menjador. De proporcions generoses, les parets de vitralls la comuniquen amb el jardí. Els arbres del carrer actuen com a teló de fons.

La reconversió de l'antic teatre en gimnàs ha permès, en certa manera, conservar el teatre, i això ens permet esperar una propera intervenció: la construcció del definitiu gimnàs aïllat, a l'exterior, tot just al costat dels jutjats, permetrà tornar al teatre la seva funció, juntament amb la sala d'actes.

També és remarcable l'àmplia i lluminosa sala de professors dotada de tres grans finestrals que miren a mar.

Però, sens dubte, la joia de l'institut, allò de què tots els alumnes estan cofois, ha resultat ser la biblioteca. Està instal·lada a l'antiga ermita renaixentista del Roser; ocupa simbòlicament el centre de la planta, i és talment el cor de l'institut. Aquest espai permet a cada alumne sentir-se suficientment aïllat i tranquil per dur a terme les tasques d'estudi tot triant el seu particular racó.

Per últim, cal destacar l'aula de música, ubicada damunt la sala de professors. S'hi accedeix per unes escales particulars i justament ocupa la part central de la façana principal. Comunica directament amb les dues torres simètriques disposades a manera de campanars per l'arquitecte Adell en projectar inicialment el centre docent.

Si hi pugeu, podreu guaitar en totes direccions. En un dia net, després d'una ventada, el cel et pren la vista cap a la muntanya i ràpidament te la retorna al mar.

Teresa Felip Capdevila

Directora de l'IES Gabriel Ferrater de Reus